

<p>11 DE SMET, W.M.A., 'Evidence of whaling in the North Sea and English Channel during the Middle Ages', p. 301-309; BEDDARD, E.E., <i>A book of whales</i>, p. 320.</p>	
<p>12 ERVYNCK, A., VAN NEER, W., PIETERS, M., 'How the North was won (and lost again)', p. 230-239; DEGRYSE, R., 'De Vlaamse walvischvangst in de Middeleeuwen'.</p>	
<p>13 DE SMET, W.M.A., 'Evidence of whaling', p. 301.</p>	
<p>14 LEHOUCK, A. e.a., 'Golf´Hof ter Hille' te Oostduinkerke-Wulpen: een stand van onderzoek 2009-2010 (Koksijde, W.-VI)', p. 107.</p>	
<p>15 ERVYNCK, A., 'De beer die woonde op de burg...', p. 174; VAN DER PLAETSEN, P., 'Walvis-sen... in het Gravensteen', p. 24-25.</p>	
<p>16 VAUCAIRE, M., <i>Histoire de la pêche à la baleine</i>, p. 262.</p>	
<p>17 LESTOCQUOY, J., 'Baleine et ravitaillement au moyen âge', p. 39-43.</p>	
<p>18 FISCHER, P., 'Cétacés du sud-ouest de la France'; DEGRYSE, R., 'De Vlaamse walvischvangst'; COCHIN, J., 'Introduction à l'histoire des pêches maritimes en France'; LESTOCQUOY, J., 'Baleine'.</p>	
<p>19 DEGRYSE, R., 'De Vlaamse walvischvangst', overgenomen in TYS, D., 'Get a History, become a criminal', p. 13.</p>	
<p>20 DEGRYSE, R., 'De Vlaamse walvischvangst'.</p>	
<p>21 DEGRYSE, R., 'De Vlaamse walvischvangst'.</p>	
<p>22 DE HEMPTINNE, T., VERHULST, A., m.m.v. DE MEY, L. (red.), <i>De oorkonden der graven van Vlaanderen (Juli 1128-September 1191)</i>, p. 347; cfr. DEGRYSE, R., 'De maritieme aspecten van de Keure van Nieuwpoort van 1163', p. 78-81.</p>	
	<p>De walvis wordt in literaire bronnen geregeld voorgesteld als een bijzondere vis. Deze cartouche uit ca. 1220 verbeeldt het Bijbelse verhaal over Jona en de walvis. Ze bevindt zich in het westportaal van de kathedraal van Amiens. <i>(Foto AL, 2013)</i></p>
<p>Walviswervel en -bot, gevonden op de golfsite. <i>(Archeologische collectie gemeente Koksijde – foto ATD/LJD)</i></p>	

Walvisvangst en -verwerking rond het jaar 1000

Ineke Steevens

Tegenwoordig komen walvisachtigen relatief zelden voor in de Noordzee. Dat was ooit anders. In de vroege en volle middeleeuwen werd er in het Noordzeegebied en het Engelse Kanaal vermoedelijk op deze reusachtige zoogdieren gejaagd. De Noordkaper (*Eubalaena glacialis glacialis*) en de grijze walvis (*Eschrichtius gibbosus*) waren de belangrijkste soorten waarop gejaagd werd. Deze zoogdieren hielden zich op in de buurt van de kust en waren dus makkelijk te vangen. Door ongecontroleerde, intensieve jacht verdwenen ze vanaf de late middeleeuwen nagenoeg uit het Noordzeegebied.¹¹ De literaire bewijzen voor deze vroege walvisjacht zijn schaars.¹² De historische literatuur terzake concentreert zich immers voornamelijk op de Nederlandse expedities vanaf de 16de eeuw en beschouwt de Arctische walvisvangst rond Spitsbergen (1611-1719) op de Groenlandse walvis (*Balaena mysticetus*) als de eerste in een lange reeks van onverstandige stappen in de walvisvaart.¹³ De archeologische wetenschap wijst echter in de richting van een dichte walvisbevolking in de Noordzee tijdens de vroege en volle middeleeuwen. Dit vermoeden wordt versterkt door de archeologische vondst van walvisbeenderen in de nederzettingen op de golfsite. Ze werden ontdekt tussen ander consumptieafval, zoals visresten en mossel- en schelpdieren. In de huidige stand van onderzoek dateert men die resten in de 10de-11de eeuw.¹⁴ De vraag rijst of deze beenderen afkomstig waren van gestrande dieren of dat er toen actief op walvissen gejaagd werd. Tot nog toe is dergelijk botmateriaal in Vlaanderen uit deze periode enkel uit de burgsites van Brugge en Gent bekend.¹⁵

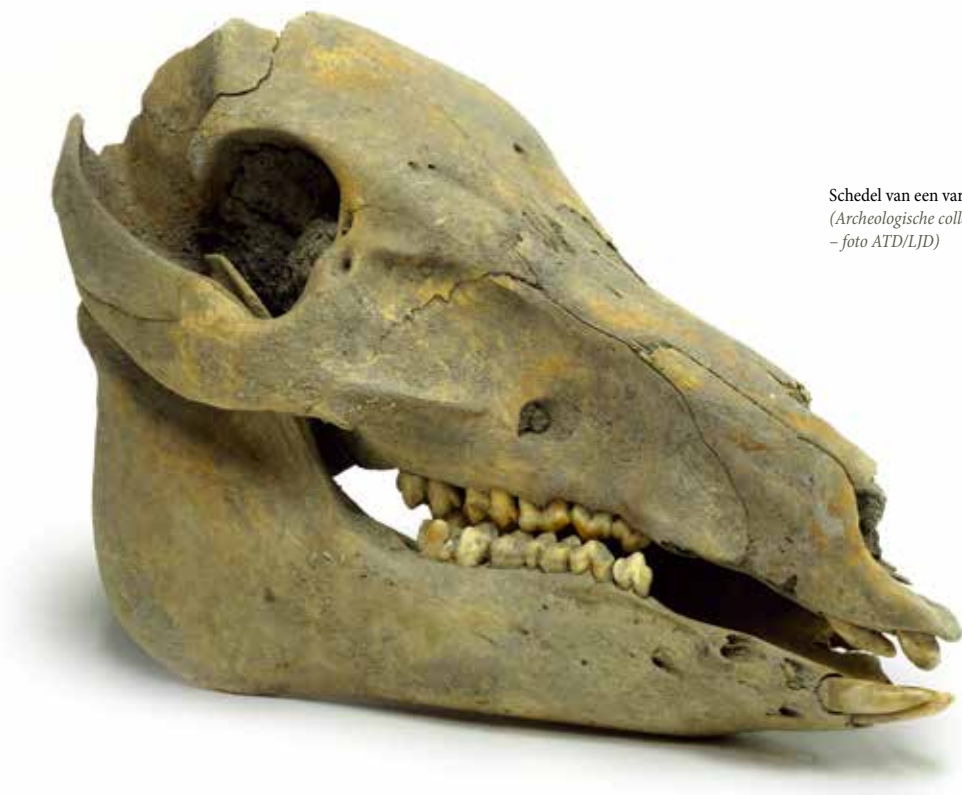
De literaire bronnen uit deze vroege periode – veelal miraculeuze verhalen waarbij de hulp van een heilige werd ingeroepen bij de jacht – tonen aan dat de walvisjacht veel voorkwam. Zo is er het verhaal van vissers uit Arras die in 875 langs de Vlaamse kust een walvis vingen nadat ze de hulp van Sint-Servaas ingeroepen hadden.¹⁶ Op het einde van de 10de eeuw vertelt een verhaal over een succesvolle harpoenjacht op een walvis dankzij de interventie van Sint-Bavo van Gent.¹⁷ Een gelijkaardige passage uit 1116 vertelt in detail hoe Vlaamse vissers een walvis verwondden door gebruik te maken van pijlen en lansen. Nadat ze het dier omsingeld hadden met diverse vaartuigen, werd het kwaad en viel het zijn jagers zo intens aan dat zij een eed aflegden aan Sint-Arnoldus, waarbij ze hem een stuk van het walvisvlees beloofden.¹⁸

In de 10de eeuw was de jacht op zeezoogdieren ook een vestelijk recht. In 1121 schonk de graaf van Vlaanderen een *‘pinam de cetam’* (walvisstaart) aan de abdij van Sint-Winoksbergen. De vissers van het graafschap Boulogne, dat toen afhankelijk was van de graaf van Vlaanderen, waren dan weer verplicht om een deel van hun walvisbuit af te staan aan de abdij.¹⁹ Diezelfde stad werd vanaf de 11de eeuw ook het centrum van de handel in walvisvlees.²⁰ Ook de overvloedige aanwezigheid van walvisvlees op de middeleeuwse markten getuigt ervan dat walvisjacht vaak voorkwam. Zo werd in Arras in 1024 al een belasting op elk honderdste deel van walvisvlees geheven²¹ en ook in de keure van Nieuwpoort (1163) wordt gesproken over tol op *‘partem ceti, id est walvisc’* (walvisvlees).²² Kortom: de vele literaire verwijzingen – vooral vanaf de 9de eeuw – naar walvissen en de overvloedige aanwezigheid van walvisvlees op de middeleeuwse markten doet vermoeden dat de walvisjacht die Vlamingen in deze periode bedreven een lucratieve bezigheid was in het Noordzeegebied.



23 VERHULST, A., 'Sheep-breeding and wool production in pre-thirteenth century Flanders and their contribution to the rise of Ypres, Ghent and Bruges as centers of the textile industry', p. 33-42; DECLERCQ, G., 'De kustvlakte en de ontwikkeling van het Graafschap Vlaanderen'.

Onder het dierlijke botmateriaal werden voornamelijk beenderen van schapen of geiten, runderen en varkens aangetroffen. Schapen kon men gemakkelijk hoeden op de zilte gronden. Die werden vooral voor de wolproductie ingezet. Enkele kleine vondsten kunnen de aanwezigheid van textielnijverheid op de sites alvast bevestigen: spinschijfjes in aardewerk, fragmenten van benen kammen, soms versierd met incisies, en een benen priem of naald. Het is bekend dat de wolproductie in de regio Veurne tijdens de volle middeleeuwen ware hoogdagen kende. Hebben we hier misschien de materiële overblijfselen van twee schapenboerderijen (*bercariae*) in beeld? *Bercariae* worden vanaf het midden van de 11de eeuw – vooral in het mondingsgebied van de Aa (in Noord-Frankrijk) en de IJzer – voor het eerst in geschreven bronnen vermeld.²³ De uitbaters betaalden vrij hoge bedragen aan de graven van Vlaanderen voor hun hoeveproductie, die voornamelijk op wol gericht zou zijn. Voor onze regio bestond daarvoor in Veurne een speciaal grafelijk inningskantoor. Dat was in diverse eenheden opgedeeld: het *vaccarium* en het *lardarium*, bijvoorbeeld, waren respectievelijk de opslagplaatsen voor zuivel- en andere dierlijke producten zoals gerookt of gezouten vlees. Werden runderen hier voor de zuivelproductie of als slachtvee gehouden? We hebben er voorlopig het gissen naar. Runderen hebben in de duinen een geschikt graasgebied, hoewel we weten dat de duinen in de 10de-11de eeuw nog in volle ontwikkeling waren en misschien op dat moment niet geschikt waren als graasland. Een onderzoek op het dierlijke botmateriaal en de genomen bodemstalen zou hierover uitsluitsel kunnen bieden.



Skeletmateriaal van schapen. (Archeologische collectie gemeente Koksijde – foto ATD/LJD)



Hoornpit van een rund. (Archeologische collectie gemeente Koksijde – foto ATD/LJD)

Schedel van een varken. (Archeologische collectie gemeente Koksijde – foto ATD/LJD)